

VÁZLAT A HÓMEZŐRŐL ÉS HAT PLÉHKANÁLRÓL

"Egy mindannyiunknál szociálisabb ember
 Szinte csak sejtett alakja lebeg a szívek fölött"
 /József Attila/

Szép film Kósa Ferenc Hószakadás című filmje. Aki végigülte, már az első képsorok után megállapíthatta. Nem túl faldöngető hát a fölfedezés. De hallom a félmondatokat: szép film, tulságosan is szép. Egyesek - mind e mellett - még azt is le merték írni, hogy unalmas.

Mit tehet hát a vállalkozó, aki a film kapcsán néhány gondolatot igyekszik fölvázolni?
 Semmi esetre sem kezd a film képvilágáról beszélni. Sára Sándor komplex képei akár e film, akár a Szinbád, vagy még régebbről a Feldobott kő, de főleg a Nincs idő kapcsán külön tanulmányt érdemelnének.
 Nem kezd Csoóri Sándor emelkedett költői nyelvéről elmélkedni: a filmben beszélt nyelv önmagában is komoly irodalmi érték. /Néhol valóban szebben beszélnek a szereplők a kelletténél: lásd a Nagymama néhány mondatát./
 Nem akarja a színészeket dicsérni, mert telitalálatnak érzi a választásokat; mi több, emlékeztetnek Hauman Péter táborparancsnoki szerepét.

A kérdés azonban az: hogyan sikerül Kósának egységessé gyurni, fegyelmezni ezeket a nem mindig ilyen szerencsésen meglevő adottságokat? A film mindegyik eszköze - a zeneszerző munkájától az említett Sára-Csoóri produkción át a hangmérnök szinte észrevétlen fölvételéig - nagyszerű.

Nem érzem tulhangsúlyozottnak, bántóan kilógónak, egymással öncélúan versengőnek ezeket az elemeket. Kósáék módszere a Tízezer naptól eddig a filmig lépten-nyomon lefűlelhető: a tudatosan szélsőséges ellentétpárokból a

rendet akarják megragadni. A Hószakadás polaritásrendszere is ilyen. Kiragadott példák: a háboru förtelmeitől láthatóan érintetlenül napozó mesztelen nők és a kenyeret elásó menekülő főhős a telepen lezajló bizarr mulatság táncával, zenegép-masínájával ellentétben a Nagymama egyszerűsége és tisztasága a táborparancsnok főhadnagy abszurd, de gyilkos szándéku filozófálgatásával szemben Simonyi flegma gunyossága, s végül is a németek által kivégzett lázadó százados és az ítéletet kimondó följobbvalója. A sort lehet folytatni.

A kérdés az: a meglévő, kitapintható ellentétpárok milyen szándékot rejtenek?

Ellentétek, kettősségek azonban egy-egy figurán belül is léteznek. Ez a megállapítás elsősorban a főhősre vonatkozik.

Csorba Márton embert ölt. A film elején iszonyu akadályverseny győzteseként - de gyilkosság árán! - nyeri félelmetes fuvószenével és csapatzászlóval tálalva a frontról való ideiglenes menekülés lehetőségét. Hazamegy, Nagyanyjával együtt indul Kálváriájának, a társadalmon tuli menedék felé. Hol van ez a menedék, létezik-e egyáltalán? Ez a kérdés már tulmutat a konkrét magyar történelmi szituáción, a magyarság ügyein, az általános emberi, az egyetemesség felé irányul. Ez a film egyik lényeges kérdése. Maga a válasz: tagadó.

Csorba Márton belső fejlődéséről. A katonaszökevény, a gyilkos Csorba találkozik a partizánlánnyal. Katonásan viselkedik: tudja dolgát, tudja, amit beléverték. Lefegyverzi az ejtőernyőst. Hogy mégsem esik újabb gyilkosságba, Nagyanyjának, megingásának köszönhető. Nem érdekli már a történelem, hagyja elzugni maga mellett, a hegyre indul, távol a tábori csendőrségtől, a statáriumtól, a háborutól, - mindentől.

Eszmélése kettős irányu. Egyfelől a partizánlánnyal való találkozás után újból belekerül abba az embertelen mechanizmusba, amelyből menekült. /Lásd a tábor torturáit./ Másfelől megérinti Nagyanyjának bartóki méretekkal mérhető tisztasága. Végül feljut ugyan a menedéket jelentő hegyre, de elfogják, és be kell látnia, nincs kiut, csak a harc vállalása. Lerohan a hegyről, megkeresi az elrej-

tett géppisztolyt, és sorozatot enged a telepre. Nincs itt ugyan már senki, de ő csak lövi a deszkafalakat. Lövés a semmibe. Tragédiát zár ezzel a sorozattal: elkésett, lemaradt az értelmes harc lehetőségétől. Magára maradt.

Itt már nem Csorba Mártont látjuk, hanem az emberi mulasztások filmnyelvi kifejezését. Bonyolult történelmi igazság tiszta és emberi megfogalmazását. Kósáék vállalkozása sikerült: ezt a jelentést érthetően és pontosan bontották ki. Csorbához hasonlóan ellentétre épül a táborparancsnok szerepe is. Miközben ő, pusztul ő is. Szerepébe pusztul bele. Szereti a népet a felsőbbbség a fölény szeszélyével, mert a népben a magyart is érzi - de... De a nép ellensége, mert ő. Filozófiája, szerepe így logikai bukfenc.

Nem egy táborparancsnokról van már szó, hanem az uri Magyarország ebbe a szerepbe való behatárolásáról. Aho- gyan ezt Hauman életre kelti, az valóban félelmetesen pontos.

"Én már annyira a földön vagyok, hogy nem is érdemes rámtaposni" - mondja alázatosan a Nagymama /a szlovák Maria Markovicova játssza/. Az ő szerepe igazodik leg- jobban a film nyelvéhez. Vele kapcsolatban kell kitér- nünk - jelzések erejéig - a film jelképrendszerére.

Népköltészeti alak az öregasszony. A hegyre is csak ve- le lehet feljutni, otthon van a természetben, a film vé- gén azonosul is vele. Alakja a történelmi szükségesség kifejezése. A természet szerepének hangsúlyozása az ő szerepére épül. Kiragadott példa: megfigyelhető, érde- kes változáson megy keresztül a patak, amely a film záró- képig lassan - és ami szinte tökéletes észrevétlenül sorsjelképpé nő. A patak a hegyi ember számára a legfon- tosabb természeti erő, amellyel nap-nap után érintkezik. Mellételepül, köré építi házait, él belőle: a biztonsá- got adja. A film dialógusaiból kiderül: a patak mentén igyekszik a hegyre Csorba Márton anyja is, mert ez a leg- biztonságosabb út. A Nagymama sorsával változik a patak is: a regényes szépségű víz és környéke egyre zordabbá, hidegebbé válik a történet alakulásával. Amikor a záró-

képben befedi, összenyomja az öregasszonyt a hómező, a patak is megmerevedik, jégcseppékké zsugorodik: az öregasszonnyal együtt mozdulatlaná válik. És ekkor újra megjelennek a vijjogó fekete madarak, amelyek többször felbukkannak a filmben s az eseményeket hűen végigkövetik. Kiviláglik: Kósa az ellentétrendszerrel totális társadalomábrázolást végez. A társadalom egészét láttatja. És ez nem kevés. Ezért nagy film a Hószakadás.

A hat pléhkanálról

"Megmondtam az igazat. Nekem nincs időm mást mondani."

- halljuk Kallóstól, az életfogytiglanos rabtól, aki a hetedik, halálthozó kanalat készül lenyelni a Nincs idő című Kósa-filmben.

Föl lehet tenni - de csak lehet - a kérdést: melyik Kósa film jobb, a Nincs idő vagy a Hószakadás? Ugyanis nem erről van szó. A Nincs idő is kemény szembenézés. Az alkotók alapállása: nincs időnk nem az igazról beszélni, nem tehetünk mást, próbáljuk meg. Ez a film - ha tetszik - szimpatikusabb vállalkozás, mint a Hószakadás: forradalmárokról szól, akik elvűen, bármily nehéz körülmények között is kitartanak hitük mellett, vállalják a meghurcoltatást, és így azon kevesek közé tartoznak a film hősei közül, akik emberek maradnak. Az életükkel fizetnek ezért a hitért. És még egy életfogytiglanos rabról is szól, aki ugyan nem politizál, de eljut a forradalmárok teljes megértéséig, a tragédia érzékeléséig, aki saját drámája betetőzéséül a hetedik kanalat készül lenyelni. Azonkívül sok egyébről szól még a film, többek között az iszonyatos korról - a két világháború között -, amikor nem reformálni kellene a cselekmény színhelyéül szolgáló börtönt, hanem felrobbantani. De nem elemezni kívánom a filmet, fölteszem, ismerjük és megértjük.

Van-e jogunk összevetni a két művet? Természetesen.

Más film a Nincs idő, egészen más a Hószakadás. Ami közös bennük, minden Kósa filmre jellemző. Szociológiai pontossággal és éberséggel tárják fel a kort, amelyről éppen beszélnek, de ihletőjük föltétlenül a jelenidő, nem pedig a történelmi múlt. A mai embernek látszólag közvetlenebbül

szólnak a Nincs idő forradalmárai. Magatartásmodelljük elevenebb példa lehet.

Számomra a Hószakadás mégis művészi előrelépést jelent a Nincs időhöz képest. Nagy érdeme, hogy őszintén és hitelesen mutatja meg azokat az igazságokat, amelyekkel az ember a történelem nehéz pillanataiban találkozhat. A történelmi igazságot a társadalom egészében láttatja. Az igaz és értelmes létre éhező ember igyekszik kivergődni egy farkasfogu korból a Nincs időben; az emberséget hangsúlyozza a film, azt, hogy a szabadság mennyit és mit jelent az embernek önmaga és nemzete számára.

A Hószakadásban már nemcsak erről van szó. Erről is, de ennél többről. Itt már a történelmi cselekvésről beszélnek az alkotók, határozottabban és főleg kiélezettebben, mint a Nincs időben. A történelmi cselekvés a Nincs időben is fölsejlik, de alkalmasságát itt vélem bizonyítani Csorba Márton alakjában még akkor is, ha ő lemaradt, ki-maradt a cselekvés lehetőségéből.

Azon lehet vitatkozni, miért történt ez így Magyarországon - de vitathatatlanul így volt, kendőzetlenül beszél hát a film is.

A Nincs időben Jáki, Gádor és Törő Gazsi az első képektől filmi halálukig hű és tiszta forradalmárok. Csorba Márton nem az. Sőt, gyilkolt is.

De a konkrét történelmi szituációban eljut - mert el kellett jutnia - a cselekvés igenléséig. Tragédia - és már nem csak a Csorba Mártoné -, hogy ebben a korban a cselekvés nem az értelmes harc szabadságában öltött testet.

Tudatosságra való felszólítást hallok ki a Hószakadásból, erősebben, mint a Nincs időből: a cselekvésre való érlelés tudatosságát.

Ambrus Lajos